

УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА В ШКОЛІ

МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ МІНІСТЕРСТВА
ОСВІТИ УРСР

Тринадцятий рік видання

ЗМІСТ

- Н. Д. Коваленко, В. Я. Неділько* —
Множити й закріплювати успіхи . . . 3

ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ

- В. Г. Бойко* — Фольклорні елементи у
творчості П. Г. Тичини 7
Микита Шумило — Могутня й чарівна 12

МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ

- А. А. Жаборюк* — З історії давнього
українського живопису 24
М. І. Матрохін — Вивчення історичних
пісень у 6 класі 33
До 150-річчя з дня народження
Т. Г. Шевченка
К. О. Ходосов — Шевченківський юві-
лей у школі 39
Д. Ф. Маяк — З досвіду бібліотечної
роботи у школі працюючої молоді . 46

МЕТОДИКА МОВИ

- П. П. Інютін* — Вивчення наголосу в
1—2 класах 48
С. М. Кестель — Три уроки з теми
«Займенник» у 6 класі 51
О. Т. Войнова — Вивчення граматики і
виразне читання 60
М. І. Тарасенко — Щоб стінгазета була
цікавою 65

7

1963

ВЕРЕСЕНЬ

ВИДАВНИЦТВО
„РАДЯНСЬКА ШКОЛА“
КИЇВ

Множити і закріплювати успіхи

За роки, що минули з часу прийняття Закону про школу, у викладанні мови і літератури сталися значні зміни. Грунтовнішими стали знання учнів, більш зрілими їхні ідейні переконання, поліпшилась мовно-стилістична грамотність, підвищилась культура мови, зміцніли навички самостійної роботи з підручником, словником, текстом художнього твору.

Дедалі рідше трапляються випадки вульгаризаторського підходу до аналізу літературних творів, художня література постає перед учнями як дійове мистецтво, що вчить любити і ненавидіти. Прекрасні, сильні духом, вірні обов'язку перед народом літературні герої вчать нашу молодь жити й працювати по-комуністичному, любити і звеличувати велику Радянську Вітчизну, служити своєму народові.

Образи Платона Кречета й Малишкового Прометея, Марка Безсмертного і Юрія Брянського, Давида Мотузки і Докії Петрівни кличуть і ведуть покоління будівників комунізму на подвиги.

У період гострої боротьби двох ідеологій — комуністичної та буржуазної — незмірно зростає роль учителя-словесника в ідейному вихованні учнів, у підготовці їх до трудової та громадської діяльності. Використати могутню і чарівну силу художнього слова для комуністичного виховання школярів — першочергове завдання вчителя.

Минулий навчальний рік був роком невтомних творчих шукань, боротьби за раціональне використання кожної хвилини уроку, за краще поєднання навчання і виховання. Змінилася структура уроків з мови та літератури. Старанно вивчаючи та запроваджуючи в практику передовий досвід кращих педагогів Союзу, удосконалюючи власну майстерність, учителі мови та літератури України більше уваги приділяють високоефективним прийомам навчання та перевірки знань учнів, домагаються, щоб урок на всіх етапах став навчальним.

Широко застосовуються такі ефективні форми роботи, як словникові, творчі та вибіркові диктанти, стислі усні й письмові описи, коментоване письмо, учнівські доповіді, рецензії та реферати, різноманітні творчі роботи, які вимагають ґрунтовних знань програмного матеріалу, самостійний аналіз художніх творів на уроках літератури. Значна увага приділяється питанням наступності і взаємозв'язку у вивченні української мови та літератури і російської мови та літератури, унаочненню уроків з використанням звуко-технічних засобів тощо. Вчителі тепер краще забезпечені новими літературознавчими і мовознавчими працями, різними видами методичних посібників та розробок. Школи працюючої молоді одержали спеціальні підручники з української мови та літератури, створені підручники з мови для шкіл з російською мовою викладання, вийшли з друку методичні розробки про творчість майже

всіх письменників, які вивчаються за програмою, а також методичні розробки окремих граматичних тем.

Значну допомогу вчителю подають матеріали для поурочного планування з української мови та літератури (5—8 та 9—11 класи), видані Міністерством освіти УРСР як методичні листи. Студія «Укрдіафільм» на замовлення Міністерства освіти УРСР випустила цілий ряд «кишенькових фільмів» — «Слово о полку Ігоревім», «Панас Мирний», «Іван Франко», «Андрій Малишко», «Юрій Яновський», «Михайло Стельмах» та багато інших, до створення яких були залучені відомі літературознавці, письменники, досвідчені вчителі. Значно поповнилась фонотека словесників. Основні програмні художні твори у виконанні відомих акторів записані на пластинки та магнітофонну плівку.

Незабаром побачать світ методичні листи «Про структуру уроків літератури», «Психологічна підготовка учнів до праці засобами художньої літератури», «Естетичне виховання на уроках української літератури», «Атеїстичне виховання на уроках української літератури» тощо.

Міністерство освіти УРСР планує видати «Бібліотечку школяра», куди увійдуть основні твори з української літератури та твори для позакласного читання. Передбачається також створити бібліотечку методичної літератури для вчителя.

Велика увага цього року приділялась вивченню та впровадженню в практику роботи вчителів передового педагогічного досвіду, який поступово стає надбанням усіх словесників республіки.

Значно поліпшилась у школах нашої республіки методична робота, удосконалюються її форми і методи. В центрі уваги вчителів стають конкретні педагогічні та методичні проблеми, безпосередньо пов'язані з практикою роботи тієї чи іншої школи. Відкриті уроки стають своєрідною школою поширення передового досвіду для школи, а то й цілого району, міста. Методичні естафети кращих розробок, які піднімають найактуальніші проблеми, зв'язані з викладанням мови і літератури, міцно ввійшли в методичне життя областей.

Хорошою традицією стало проведення обласних науково-практичних конференцій та педагогічних читань, які відбивають творчі досягнення словесників республіки. Так, цікаві педагогічні читання з питань боротьби за піднесення ефективності уроку відбулись у Хмельницькій, Київській, Ровенській області, а в Луганську проведена науково-практична конференція з питань комуністичного виховання на уроках літератури.

Засвітились вогні шкіл передового досвіду та опорних шкіл, двері яких відкриті для всіх тих, хто бажає вчитися. Педагогічні маяки республіки, такі як Ю. В. Оленкевич (Городоцька СШ № 1), Ю. П. Кошево (Староушицька СШ Хмельницької області), К. О. Ходосов (Хорольська СШ № 2 Полтавської області) та багато інших взяли на себе почесний обов'язок: поряд з тобою не повинно бути відстаючих.

У республіці є класи й цілі школи, де немає невстигаючих з мови та літератури, а знання переважної більшості учнів добрі й відмінні (середні школи № 7, № 10 м. Рівного, № 3 та № 8 м. Дубно, Козинська середня та Темучівська восьмирічна школи, Вербська школа-інтернат Ровенської області).

З 290 учнів п'ятих класів цих шкіл екзаменаційний диктант на «5» написали 94 учні, на «4» — 160, на «3» — 36. Непогані результати й письмових іспитів у восьмих класах: із 188 учнів п'ятірки одержали 56 учнів, четвірки — 95, трійки — 37.

Радують і наслідки екзаменів у 9 та 11 класах. Дев'ятикласники показали глибоке розуміння суспільно-політичного значення Шевченкової поезії, роль художнього слова у класовій та національно-визвольній боротьбі.

Справжню зрілість суджень, глибину літературних знань, розумін-

ня ідеалів комуністичного майбутнього, що стали фактично їхніми власними переконаннями, виявили учні одинадцятих класів.

Високу ідейність, міцні знання радянської літератури, уміння аналізувати твір, робити широкі узагальнення виявили одинадцятикласники середньої школи № 10 м. Рівного (вчитель В. К. Пелех). Більшість письмових робіт одинадцятикласників приваблюють ґрунтовністю розкриття теми, ширістю роздумів, самостійністю суджень, хорошою літературною мовою.

Таких же відрадних успіхів домоглося багато вчителів мови й літератури: Т. Д. Ляшенко (Підгороднянська восьмирічна школа Новомосковського району Дніпропетровської області), О. К. Вradій (Микулицька середня школа Київської області), О. С. Непорожній (Яготинська середня школа № 3 на Київщині), В. В. Фещак (Горохівська середня школа Волинської області) та багато інших.

Перебудова навчально-виховного процесу взагалі й викладання мови й літератури зокрема позитивно позначились насамперед на ставленні шкільної молоді до навчання, на підготовці учнів до трудової діяльності.

Кращі словесники республіки побудували вивчення рідної мови так, як говорив про це Іван Франко: «Живий язик можна і треба студіювати як живу рослину, але не можна і не слід засушувати і заковувати в мертві правила і формулки»¹.

Тому вчителі прагнуть показати учням синонімічне багатство української мови та навчити якнайповніше його використовувати, зацікавити їх вагомістю рідного слова, показати дітям його іскристу красу. А це неминуче впливає на ставлення учнів до вивчення мови, а отже, й на рівень їхніх знань.

З метою піднесення рівня викладання мови вчителі все частіше звертаються до нових, вискоєфективних методів та прийомів викладання та виявлення знань учнів.

Виправдовує себе така форма роботи, як складання тематичних словників. Учитель добирає ряд слів до невеликого твору на конкретну тему (наприклад: «Пришкільна ділянка», «Театр», «У музеї», «На залізниці», «В майстерні» тощо). Ці слова докладно пояснюються щодо їх змісту та правопису, а потім використовуються учнями у творі, записуються до словників і таким чином входять до активного словникового запасу школярів.

Збагаченню учнівської мови сприяє й робота по добору синонімів, омонімів та антонімів, описи за малюнками та з натури, творчі диктанти й перекази, переклади з української мови на російську й навпаки та інші ефективні прийоми.

Значно більше уваги приділяється різним видам самостійної роботи учнів, що є одним із засобів піднесення рівня знань.

Велику увагу приділяють учителям використанню художніх текстів на уроках української мови. На кращих літературних зразках учні вчать розуміти красу, багатство української мови. Звучить на уроках мови й усне слово у виконанні майстрів сцени, практикуються екскурсії в природу, на виробництво. Враження від екскурсій, від знайомства з людьми праці дають багатий матеріал для різних творчих робіт. На матеріалі власних спостережень учні пишуть статті, нариси, кращі з яких друкуються в заводських, районних, обласних газетах.

Посилилась ідейно-виховна спрямованість уроків мови. Входить у практику тематичне використання ілюстративного матеріалу при опрацюванні певної граматичної теми.

Значно ефективніші стали уроки літератури. Кращі вчителі дба-

¹ І. Франко, Твори в двадцяти томах, т. XVI, Держлітвидав УРСР, К., 1955, стор. 337.

ють про те, щоб засвоєння визначеного програмою кола знань і навичок злилося в єдиному процесі естетичного впливу твору на душу учня, щоб виховувались почуття учнів, формувалось їхнє моральне переконання.

В центрі уваги вчителів стоїть робота над текстом художнього твору, цієї основної наочності уроків літератури. Вчителі на уроках частіше стали використовувати живопис, музику, звукові й технічні засоби унаочнення, на допомогу викладанню приходять надійний помічник — телебачення.

Майже у кожній школі працюють літературні гуртки. З великим захопленням вивчають літературну географію учні Житомирської, Полтавської, Хмельницької, Волинської, Вінницької й інших областей. Влітку проводяться численні екскурсії по маршрутах, пов'язаних з життям і діяльністю видатних письменників. У Волинській області стало традицією кожного року ходити слідами Лесі Українки, шляхами Тараса Шевченка. Заслуговує на увагу і поширення досвід організації шкільних літературних музеїв, які є в багатьох школах республіки.

Проте, незважаючи на досягнуті успіхи, загальний рівень знань з української мови та літератури все ще далекий від бажаного.

Випускні та перевідні екзамени в школах та, особливо, вступні екзамени до вузів показують, що знання багатьох і багатьох випускників середніх шкіл є книжними, поверховими, низька загальна грамотність.

Найбільшою хвибою письмових робіт вступників є невміння самостійно повно й послідовно викласти свої думки правильною літературною мовою. Твори рясніють стилістичними огріхами, невправно побудованими реченнями, сумішшю українських і російських слів.

Особливу турботу викликають знання учнів з літератури. Частина учнів знає лише матеріал підручника про той чи інший твір, а самого тексту художнього твору не знає, не усвідомлює літературного процесу, має надто слабу уяву про відображену в творі епоху.

Недостатньо засвоєні окремі розділи програми з мови — такі, як правопис дієприкметників, дієприслівників, прислівників, правопис ненаголошених голосних, слів іншомовного походження. Багато помилок роблять учні (і вступники до вузів) на вживання розділових знаків у складних реченнях. Ця вада мови значною мірою пояснюється інертністю частини вчителів, які продовжують працювати по-старому, не переймають передового досвіду, не вдосконалюють методів та прийомів роботи. Це призводить до низького рівня знань учнів з мови та літератури. Наприклад, у Зборівській середній школі Васильківського району Київської області з 33 п'ятикласників, що писали диктант, 13 написали на «2» і «1», у 8 класі — з 33 учнів 22 написали переказ на «2» і «1». Ще є вчителі, які не виконують цілих розділів державної програми, зокрема не проводять уроків, відведених програмою на розвиток зв'язної мови, на опрацювання ділових паперів.

Серед педагогічної громадськості (і не лише серед словесників!) утвердилась думка про настигнулишу потребу введення в старших класах курсу мови, що мислиться як курс практичної стилістики. Те, що в 5—8 класах учні не спроможні повністю опанувати багатство мови і складність її граматичних правил, — безсумнівне, як і те, що на перевантажених власне літературним матеріалом уроках учитель не має можливості приділити мові належної уваги.

Перед учителями мови та літератури стоять важливі завдання.

Рішення червневого Пленуму ЦК КПРС ще й ще раз нагадують усім педагогам, яка величезна відповідальність лежить на школі за виховання високоосвічених, ідейно загартованих громадян комуністичного суспільства.